

TÜRKİYE VE ALMANYA'DA HUKUK EĞİTİMİ - DİPLOMALARIN DENKLİĞİ

Rauf KARASU, LL.M.*
Dr. Jur. (Heidelberg)

ÖZET

Hukuk devletinin vazgeçilmezleri olan adil, etkin ve güvenilir bir yargının varlığı ve idarenin hukuka bağlılığı, hukuk eğitiminin sağlıklı ve ihtiyaçlara uygun yürütülmesiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak ne yazık ki Türkiye'de özellikle lisans düzeyinde verilen eğitimde çok ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu nedenle hukuk eğitimi konusunda ciddi bir reform yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada hukuk eğitimindeki mevcut sorunlar tespit edilerek daha iyi bir hukuk eğitimi için çözüm önerileri sunulacaktır. Çalışmada ayrıca Almanya'daki hukuk eğitimi de incelenecektir. Zira Almanya, hukuk eğitiminde en iyi ülkelerinden biridir. Türkiye'deki hukuk eğitiminin bu ülkenin hukuk eğitimi ile karşılaştırılması, hukuk eğitimimizin sorunlarının tespiti ve çözümüne katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada iki ülke diplomalarının denkliği konusu da izah edilecek, özellikle denklik mevzuatında yakın zamanda yapılan değişikliklere değinilecektir.

***Anahtar Sözcükler:** Hukuk Eğitimi, Yüksek Lisans, Doktora, Diplomaların Denkliği, Almanya*

LAW EDUCATION IN TURKEY AND GERMANY – EQUIVALENCE OF DIPLOMAS

ABSTRACT

The rule of law requires a fair, effective and reliable judiciary as well as an administration respectful of law, which can be realized only through a sound and appropriate law education. One can observe too many problems concerning law education in Turkey, particularly at graduate level. It is obvious that law education system needs essential reforms.

This paper treats actual problems of law education and presents reform perspectives for a better law education in Turkey. As Germany is one of the leading countries in law education, we have focused on law education in Germany. Comparing Turkish system with Germany appears to be useful in order to determine problem areas. A comparative analysis could inspire us with a vision of reform as well. This paper deals also with the question of equivalence of Turkish and German diplomas in relation with recent modifications in legislation concerning equivalence of diplomas.

***Keywords:** Law education, Master's degree, PhD, Equivalence of diplomas, Germany*

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bir ülkenin gelişmesinin ana faktörü “eğitim”dir. Bu anlamda hukuk eğitimi de bir ülke için büyük bir öneme sahiptir. Özellikle bir ülke için çok önemli olan yargı gücünün gelişmesinde hukuk fakültelerinde verilen eğitim belirleyici bir rol oynar. Ancak ne yazık ki, bugün, ülkemizde hukuk eğitimi konusunda ciddi ve önemli sorunlar bulunmaktadır. Hukuk fakültelerinde uygulanan eğitimin istenen sonuçları verebilmesi için lise eğitiminden başlayarak çok köklü reformlar yapılmalıdır.

Bu nedenle bu çalışmada öncelikle Türkiye’ de lisans, yüksek lisans ve doktora döneminde verilen hukuk eğitimi hakkında genel bilgiler verilecek, daha sonra hukuk eğitimindeki mevcut sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

Çalışmada ayrıca Almanya’daki hukuk eğitimi de incelenecektir. Türkiye’deki hukuk eğitiminin bu ülkenin hukuk eğitimi ile karşılaştırılması, Türkiye’deki hukuk eğitiminin sorunlarını tespit ve çözümünde önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada ayrıca iki ülke diplomalarının denklığı konusundaki mevzuata değinilerek, , özellikle denklik konusunda yakın zamanda yapılan değişikliklerin yeterli olup olmadığı değerlendirilecektir.. (özet kısmı ile giriş kısmı hemen hemen aynı, doğru değil)

I. TÜRKİYE’DE HUKUK EĞİTİMİ

A. Lisans Eğitimi

Türkiye’de hukuk eğitimi, lise sonrası lisans düzeyinde yapılmaktadır. Hukuk fakültesinde okumak isteyen bir öğrenci öncelikle Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından ülke düzeyinde merkezi olarak yapılan Yükseköğretime Geçiş Sınavını (YGS) başarması , dahasonra Lisans Yerleştirme Sınavına (LYS) girerek bu sınav sonucunda ilk 150 bin içine girmesi gerekir. Eğitim süresi dört yıldır. Bazı fakültelerde eğitim dönemlik iken bazılarında yıllık sistem uygulanmaktadır. Ancak bütün fakültelerde seçimlik dersler sadece yarım dönem olarak okutulmaktadır. Ne yazık ki, hukuk fakültelerinde okutulan seçimlik derslerin sayısı çok azdır. Öğrencinin uzmanlaşması gereken son sınıfın müfredatı dahi zorunlu derslerle doldurulmuş ve öğrenciye gerekli uzmanlaşmayı sağlayacak seçme imkânı tanınmamıştır.

Türkiye’de hukuk lisans eğitiminde öğrenci teorik bilgi içinde boğulmaktadır. Öğrenciler teorik bilgileri ezberlemekte ve kısa süre içinde unutmaktadır. Özellikle yüksek lisansa giriş sınavlarında adayların büyük bir

çoğunluğunun çok temel bilgilere yönelik soruları bile cevaplayamaması bu durumu doğrulamaktadır.¹ Bu nedenle hukuk öğrencilerine çok fazla ayrıntılı bilgiler verilmesinin hiçbir yararı bulunmamaktadır. Eskiden herhangi bir alandaki, dolayısıyla hukuk alanındaki bilgi kaynaklarına ulaşmak çok zordu. Bu nedenle bilgilere ulaşmak için zaman kaybetmek yerine o alandaki bilgileri not etmek, özellikle önemli bilgileri hafızada tutmak tercih ediliyordu. Ancak günümüzde internetin çok yaygın ve etkin bir şekilde kullanılması nedeniyle ihtiyaç duyulan her türlü kanuna veya mahkeme kararına internet üzerinden çok kısa sürede ulaşmak mümkündür. Ayrıca günümüze birçok hukuk dergisinin içeriği çevrimiçi olarak da yayınlandığından, ihtiyaç duyulan konularda bu dergilerdeki makalelere de internet üzerinden ulaşılabilir. Yine Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin içeriğine Yükseköğretim Kurulu'nun "Tez Tarama Merkez" inden internet üzerinden ulaşmak mümkündür.² Yabancı dil bilen hukukçular ise yabancı kaynaklara yine yabancı dildeki veri tabanları üzerinde ulaşabilmekte. Üniversiteler söz konusu bu veri tabanlarına üye olduklarından, öğrenciler de ücretsiz olarak bunlardan yararlanabilmektedirler. Bu nedenle hukukçuların pek çok şeyi bilmesine, özellikle ezbere bilmesine artık ihtiyaç kalmamıştır. Hukuk öğrencilerine belli bir alandaki bütün bilgileri önceden öğretmek yerine, temel bilgileri ve araştırma yöntemlerini öğretip, sorunla karşılaştıkça araştırma yapıp gerekli olan bilgi kaynaklarını bulması sağlanmalıdır.³ Bu kapsamda hukuk fakültelerinin birinci veya ikinci sınıfında "Araştırma Yöntemleri" adında bir dersin okutulması çok yararlı olacaktır.⁴

Almanya ve birçok ülkede hukuk öğrencileri daha fazla felsefe ve sosyoloji dersleri görürken, Türkiye'de hukuk disiplini doğrudan ilgilendiren, hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi, hukuk tarihi, kriminoloji gibi dersler ya çok az verilmekte ya da seçmeli olarak sunulup öğrencilerin gözünde değersiz hale getirilmektedir.⁵ Oysa düşünce zenginliği ve hukuk mantığı için özellikle hukuk felsefesi ve sosyolojisi çok önemlidir.⁶

¹ Aynı yönde, UYUMAZ, Alper/ERDOĞAN, Kemal, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği, *AÜHFD*, 64 (2) 2015, s. 498.

² Bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>.

³ Bkz. GÖZLER, Kemal, "Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi", *Legal Hukuk Dergisi*, Yıl 6, Sayı 69, Eylül 2008, s. 3029.

⁴ Bkz. GÖZLER, 2008, s. 3030.

⁵ ATAY, Cevdet, Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Eğitimine Bakış Sorunları ve Çözüm Önerileri, www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/hukuk%20fakultesi/cevdetatay.doc (erişim tarihi: 01.12.2015); AYDIN, Oğuz Gökhan; "Gelenekten Geleceğe" Türkiye'de Hukuk Eğitimi, *TAAD*, Yıl:6, Sayı:21 (Nisan 2015), s. 639.

⁶ Aynı yönde, AYDIN, Öykü Didem, Hukuk Öğrenimi, Bir Türk Alman Karşılaştırması,

Türkiye'de bir hukuk fakültesi öğrencisi, derslere devam etmeksizin de sınavlarda başarılı olabilmektedir. Zira genellikle sınavlarda öğrencinin pratiği ve muhakeme yeteneğini ölçen sorular yerine kendi kendine öğrenebileceği hatta ezberleyebileceği bilgiler sorulmaktadır.⁷ Sadece mezuniyet sonrası meslek sınavlarındaki başarıyı hedefleyen bir lisans programı yerine, deneyime dayalı eğitim metodu ve özellikle tüm dünyada giderek yaygınlaşmaya başlayan hukuk klinikleri⁸ ve kurgusal duruşma metotları gibi metotlar ülkemizde de uygulanmalıdır.⁹

Almanya'dan farklı olarak Türkiye'deki hukuk eğitiminde devlet sınavı (Staatsexamen) adında merkezi bir bitirme sınavı bulunmamaktadır. Müfredattaki derslerin sınavlarını başarıyla verenler mezun olmaktadır. Türkiye'de hukuk fakültesini bitiren bir kişi hukukçu sıfatını kazandığından, herhangi bir kamu kurumunda uzman veya özel bir şirkette hukuk danışmanı olarak çalışabilir. Ancak hakim ve savcı olmak için hakimlik sınavını kazanmak ve iki yıl staj yamak gerekmektedir.¹⁰ Hakimlik sınavı Adalet Bakanlığı tarafından yazılı ve sözlü olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Noter olmak isteyen öğrenciler ise, Noterlik Kanunu hükümlerine göre, bir yıllık staj süresini başarıyla tamamlamak zorundadırlar.

Türkiye'de Avukatlık için henüz bir sınav şartı bulunmamaktadır. Avukat olmak isteyen hukuk mezunları, bir yıllık avukatlık stajından sonra avukatlık hakkını kazanmaktadır. Bir yıllık avukatlık stajının ilk altı ayı Mahkemeler nezdinde, takip eden altı ayı ise bir avukat nezdinde yapılmaktadır.¹¹ Avukatlık

http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1066.htm (erişim Tarihi: 01.12.2015).

⁷ Aynı yönde bkz. UYUMAZ/ERDOĞAN, 2015, s. 499; PEKCANITEZ, H., Hukukta Aktif Eğitim. Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, **TBB (2003)**, s. 110; GÜRSELER, G./YILDIRIM, S./Besler, B., Avrupa'da Avukatlık Mesleğine Giriş ve Meslek İçi Eğitim. Uluslararası Boyutuyla Hukuk Eğitimi ve Avukatlık Mesleğine Giriş Sempozyumu, **TBB, (2008)**, s. 166 .

⁸ Bu metot teorik bilginin ve hukuk doktrininin somut olaya nasıl uygulanacağını öğretmek yanında, soyut hukuk normunu somut olaya uygularken nasıl bir plan çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini de öğreten bir metottur. Bkz. ÖZTOPRAK SAĞIR, Meral, Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi, **Türkiye Barolar Birliği Araştırma Raporu**, Ankara 2010, s. 62 .

⁹ Bkz. ÖZTPRAK SAĞIR, 2010, s. 11, 53.

¹⁰ Doktrindeki hakim görüşe göre, hâkimlik ve savcılık stajında adaylara verilen pratik eğitim, arzu edilen mesleki yeterliliğe erişmek için son derece yetersizdir. Bkz. MISIR, H./KARDALLEN, F./SEĞMEN, A./İŞLEKEL, Z./ÜLER, Y./KILIÇ, H. Avrupa'da Avukatlık Mesleğine Giriş ve Meslek İçi Eğitim, **Uluslararası Boyutuyla Hukuk Eğitimi ve Avukatlık Mesleğine Giriş Sempozyumu, (2008)**, s. 209 vd..

¹¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. AYDIN, Yasemin Kaya; Dünya'da ve Türkiye'de Avukatlık Stajı ve Stajyer Avukatların Sorunları, <http://www.ankarabarosu.org.tr/siteler/ankarabarosu/hgdmakale/2009-1/11.pdf>

ruhsatının alınmasından sonra, ayrıca bir meslek eğitimi verilmemektedir. Doktrinde bazı yazarlar tarafından haklı olarak lisans düzeyinde, çeşitli fakültelerde gerçekleştirilen eğitim kalitesinden kaynaklanan pek çok eksikliğin meslek içi eğitim ile giderilebileceği savunulmuştur.¹² Ayrıca Avrupa ülkelerinde hukuk öğrenimi sonrasında, sınavsız ve uzun bir uygulama pratiği olmadan hukuk mezunları avukat olamazken, Türkiye’de kısa bir staj sonrası avukat olabilmekteler. Bu nedenle Türkiye’de de avukatlık mesleği için bir sınavın getirilmesi uygun olacaktır.

B. Yüksek Lisans ve Doktora Eğitimi

Yüksek lisans eğitimi, dört yıllık lisans programlarından sonra, yüksek lisans derecesini almayı ve belirli bilim dallarında uzmanlaşmayı sağlayan bir eğitimidir.¹³ Yüksek lisans eğitiminin temel amacı; öğrencinin bilimsel araştırma yaparak bilgilere erişme, bilgiyi değerlendirme ve yorumlama yeteneğini kazanmasını sağlamak, öğrencileri doktora eğitimine hazırlamak, ilgili iş alanları için gerekli akademik derinleşmeyi sağlamak, yüksek nitelikli insan gücü ve araştırmacı yetiştirmektir.¹⁴

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin 2/a maddesine göre, “*Yüksek lisans programına başvurabilmek için adayların bir lisans diplomasına sahip olmaları ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından merkezi olarak yapılan Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitim Giriş Sınavından (ALES) başvurduğu programın puan türünde 55 standart puandan az olmamak koşuluyla ilgili senatoca belirlenecek ALES standart puanına sahip olmaları gerekir. Yüksek lisans programlarına öğrenci kabulünde, ALES puanı yanı sıra gerekirse, lisans not ortalaması ve mülakat sonucu da değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeye ilişkin hususlar ile başvuru için adayların sağlaması gereken diğer belgeler (referans mektubu, neden yüksek lisans yapmak istediğini belirten kompozisyon, uluslararası standart sınavlar vb.) ve hangi düzeyde yabancı dil bilgisi gerektiği, ilgili senato tarafından düzenlenen yönetmelikle belirlenir. ALES puanının %50’den az*

¹² Bkz. ARSLAN, R./TAŞPINAR, S., Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de ve Avrupa’da Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Yetiştirilmesi ve Türkiye’nin Bu Gelişmelerden Etkilenmesi, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2004, s. 5; GÜNER, S., Avukatlık Stajı ve Stajyerlerin Eğitimi, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, **TBB**, 2003, s. 194.

¹³ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 9 (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683); İPEK AKBULUT, Hava/ŞAHİN, Çiğdem/ÇEPNİ, Salih, Doktora Tez Sürecinde Karşılaşılan Problemlerin Belirlenmesi: Eğitim Fakültesi Örneği, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 20 (2013), s. 51.

¹⁴ İPEK AKBULUT/ŞAHİN/ÇEPNİ, 2013, s. 51.

olmamak koşuluyla ne kadar ağırlıkla değerlendirmeye alınacağı, ilgili senato tarafından belirlenir. İlgili üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü, yalnız ALES puanı ile de öğrenci kabul edebilir. Ancak Güzel Sanatlar Fakülteleri ile Konservatuvarlara öğrenci kabulünde ALES'e girmiş olma koşulu aranmaz. Tezsiz yüksek lisans programlarına öğrenci kabulünde, ALES notu getirme şartı ve ALES taban puanı üniversite senatolarınca belirlenir.”¹⁵

Yüksek lisans ve doktora programlarına, hangi lisans ve yüksek lisans programlarından mezun olanların başvurabileceği Üniversitelerarası Kurul kararı ile belirlenir; ancak ilgili senato, belirlenen programlar dışından da öğrenci kabulüne karar verebilir.¹⁶ Üniversite Senatoları, hukuk yüksek lisansına hukuk lisans mezunları yanında iktisadi ve idari bilimler fakülteleri mezunlarının da başvurmasına imkân tanıyan düzenlemeler yapmıştır.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 2/f maddesi uyarınca, “*yabancı uyruklu adaylarla yurtdışında ikamet eden Türk vatandaşlarının lisansüstü programlara kabulüne ilişkin usul ve esaslar, üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü senatolarınca belirlenir.*”

Ülkemizde hukuk lisansüstü ve doktora eğitimi, sosyal bilimler enstitülerinde yapılmaktadır. Hukuk lisansüstü ve doktora eğitimi için bütün üniversiteler Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavından (ALES) asgari bir puan alma şartını öngörmüştür. Ayrıca Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı'ndan (YDS) asgari belli bir puan almak ya da üniversitelerin senatolarınca kabul edilen sınavlardan birinden eşdeğeri puan almak gerekmektedir. Örneğin Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hukuk yüksek lisansı yapmak için, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından yapılan Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitime Giriş Sınavı'nın (ALES) sayısal, sözel ya da eşit ağırlık puan türlerinden birinde en az 60 standart puan ya da uluslararası düzeyde kabul gören GRE ve GMAT sınavlarından Hacettepe Üniversitesi Senatosu tarafından belirlenen denklik çerçevesinde 60 puana eşdeğer puan almış olmak ve Yabancı Dil Bilgisi Seviye Tespit Sınavı'ndan (YDS) en az 60 puan almış olmak ya da Üniversite Senatosunca kabul edilen sınavlardan birinden eşdeğeri puan almak gereklidir. Başvuruların ilan edilen toplam kontenjanın üç katından fazla olması halinde, yapılacak giriş sınavına çağrılacak adayların belirlenmesi için tüm adaylar ön değerlendirmeye tabi tutulur. ALES puanının % 60'ı ve mezuniyet not ortalamasının % 40'ı dikkate alınarak elde edilecek

¹⁵ Bkz. Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683.

¹⁶ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 2/e

puan sırasına göre kontenjanın üç katına kadar aday giriş sınavına çağrılır. Yüksek lisans sınavında başarılı sayılmak için tam notun, yüksek lisans programları için en az %50'sinin, doktora programları için en az %60'inin alınması gerekmektedir. Adayların Genel Başarı Notunun hesaplanmasında ALES'ten alınan puanın %50'si, akademik ortalamasının %20'si, mülakat notunun da %30'u dikkate alınmaktadır.

Lisansüstü eğitimi, kural olarak ders ve tezden oluşan bir süreci kapsamaktadır. Ancak Üniversiteler yüksek lisans programlarını tezli ve tezsiz olmak üzere iki şekilde yürütülebilirler. Tezli ve tezsiz yüksek lisans programları arasında geçişe izin vermek yükseköğretim kurumlarının yetkisindedir ve ilgili yönetmeliklerinde belirtilen esaslara göre düzenlenir.¹⁷ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 8. maddesine 06.02.2013 tarihinde eklenen c) bendi uyarınca, *“Yükseköğretim Kurulu kararı üzerine yükseköğretim kurumlarında; öğretim elemanı ve öğrencilerin aynı mekânda bulunma zorunluluğu olmaksızın, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak öğretim faaliyetlerinin planlandığı ve yürütüldüğü lisansüstü uzaktan öğretim programları açılabilir. Uzaktan öğretim programlarının açılabileceği alanlar; uzaktan öğretim yoluyla verilecek dersler ve kredi miktarları, ders materyallerinin hazırlanması, sınavlarının yapılma şekli, yükseköğretim kurumları arasında bu amaçla yapılacak protokoller ile uzaktan öğretime ilişkin diğer hususlar; Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenir.”*¹⁸

Tezli yüksek lisans programı, toplam yirmi bir krediden az olmamak şartıyla en az yedi adet ders, bir seminer dersi ve tez çalışmasından oluşmaktadır. Seminer dersi ile tez çalışması kredisiz olup başarılı veya başarısız olarak değerlendirilir. Öğrenci, en geç üçüncü yarıyılın başından itibaren her yarıyıldaki tez çalışmasına kayıt yaptırmak zorundadır.¹⁹ Öğrencinin alacağı derslerden iki tanesi, lisans derslerinden seçilebilir. Ancak alınacak bu derslerin lisans öğrenimi sırasında alınmamış olması gerekir.²⁰ Bir öğrencinin diğer yükseköğretim kurumlarında verilmekte olan dersleri alabilmesi, ilgili enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu onayına bağlıdır.²¹ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10/a maddesi

¹⁷ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 8/b.

¹⁸ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 8/c (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

¹⁹ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 9/a (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²⁰ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 8/b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²¹ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 9/b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996

uyarınca, “tezli yüksek lisans programını tamamlama süresi azami üç yıldır. Daha kısa sürede mezun olabilecek bir öğrenciyle ilgili düzenlemeler, ilgili senato tarafından kabul edilen yönetmelikle belirlenir.”

Tezli yüksek lisans programında, enstitü anabilim dalı başkanlığı tarafından her öğrenci için bir tez konusu ve tez danışmanı en geç ikinci yarıyılın sonuna kadar ilgili enstitüye önerilir. Tez danışmanı önerisi ilgili Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile kesinleşir. Tez çalışmasının niteliği birden fazla tez danışmanı atanmasını gerektiriyorsa, ikinci tez danışmanı da atanır.²² Tez danışmanının, öğretim üyeleri veya ilgili senatonun belirleyeceği niteliklere sahip öğretim görevlileri arasından seçilmesi gerekmektedir.²³ Tezli yüksek lisans yapan öğrenciler, senato tarafından belirlenen yazım kurallarına uygun biçimde tezlerini jüri önünde sözlü olarak da savunmak zorundadırlar. Yüksek lisans tez jürisi, ilgili enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile atanır. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği`nin 12/b maddesi uyarınca yüksek lisans tez jürisinde, öğrencinin tez danışmanının bulunması zorunludur. Ayrıca jüri üyelerinden en az birinin yükseköğretim kurumu içindeki başka bir anabilim dalından veya başka bir yükseköğretim kurumundan olması gerekir.²⁴ Söz konusu bu hükümden anlaşıldığı üzere, bütün jüri üyeleri tez çalışmasının yapıldığı üniversiteden atanacaksa, bu üyelerden en az birinin başka bir ana bilim dalından olması gerekirken, üyelerden birinin başka bir üniversiteden atanması halinde, bütün üyelerin aynı ana bilim dalından olması mümkündür. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda ikinci tez danışmanı jüri üyesi olamazken, daha fazla üyeden oluşan jürilerde ikinci tez danışmanı atanabilir. Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Tez hakkında düzeltme kararı verilmesi halinde, öğrenci en geç üç ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunmak zorundadır.²⁵

Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²² Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 11/a (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²³ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 11 (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²⁴ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 12/b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²⁵ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 12/d (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

Türkiye’de 2013 yılına kadar tezsiz yüksek lisansa dayalı doktora yapma hakkı bulunmaktaydı. Ancak bu hak 2013 yılında kaldırılmıştır.²⁶ (düzenlemeye atf yapalım)

Doktora eğitimi akademik uygulamaların merkezidir. Doktora programının amacı, öğrenciye bağımsız bir şekilde araştırma yapabilme, bilimsel konuları derin bir bakış açısı ile inceleyip yorum yapabilme yeteneği kazandırmaktır.²⁷ Doktora çalışması sonunda hazırlanacak tezin özgün bir çalışma olması gerekir. Söz konusu çalışmanın bilime yenilik getirme, yeni bir bilimsel yöntem geliştirme, bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulama niteliklerinden birini yerine getirmesi gerekir.²⁸ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin 18/d maddesi uyarınca, “*doktora programı, tezli yüksek lisans derecesi olan öğrenciler için toplam yirmibir krediden az olmamak koşuluyla en az yedi adet ders, yeterli sınavı, tez önerisi ve tez çalışmasından oluşur. Lisans derecesi ile kabul edilmiş öğrenciler için ise doktora programı, en az kırkiki kredilik ondört adet ders, yeterli sınavı, tez önerisi ve tez çalışmasından oluşur.*”²⁹ Doktora programını tamamlama süresi, lisans derecesi ile kabul edilenler ile yüksek lisans derecesi ile kabul edilenler için ayrı ayrı belirlenmiştir. Bu süre yüksek lisans derecesi ile kabul edilenler için azami altı yıl, lisans derecesi ile kabul edilenler için azami dokuz yıl olup, uygulamaya ilişkin düzenlemeler konusunda ilgili üniversite senatoları yetkilidir.³⁰

Doktora öğrencileri yeterlik sınavını da başarıyla vermek zorundadırlar. Bu sınavla öğrencinin temel konular ve doktora çalışmasıyla ilgili konularda ayrıntılı bilgi sahibi olup olmadığı ölçülür. Yeterlik sınavları yılda iki kez yapılır. Öğrencinin yeterlik sınavına ne zaman gireceği senato tarafından kabul edilen yönetmelikte belirtilir. Ancak yüksek lisans derecesi ile kabul edilen bir öğrenci en geç beşinci yarıyılın sonuna kadar, lisans derecesi ile kabul edilmiş olan öğrenci ise en geç yedinci yarıyılın sonuna kadar yeterlik

²⁶ Bkz. Lisansüstü Eğitim Ve Öğretim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik m. 1/b, 6 Şubat 2013 , RG Sayı: 28551.

²⁷ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 18 (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683); İPEK AKBULUT/ŞAHİN/ÇEPNİ, 2013, s. 51.

²⁸ Bkz. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 18/a (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

²⁹ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 18/b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

³⁰ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 19/a (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

sınavına girmek zorundadır.³¹ Yeterlik sınavları, beş kişilik Doktora Yeterlik Komitesi tarafından düzenlenir ve yürütülür. Komite üyeleri enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun onayı ile atanır.³²

Doktora yeterlik sınavı, yazılı ve sözlü olarak iki bölüm halinde yapılır. Yeterlik sınavında başarılı bulunan öğrenci için ilgili enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile bir ay içinde bir Tez İzleme Komitesi oluşturulur. Tez İzleme Komitesi üç öğretim üyesinden oluşur. Bu üyelerden biri tez danışmanı olmak zorundadır. Diğer üyeler ise, ilgili enstitü anabilim dalı içinden ve dışından olabilir.³³

Enstitü anabilim dalı başkanlığı her öğrenci için tez danışmanını ve danışmanının belirleyeceği tez konusunu ilgili enstitüye önerir. Bu öneri Enstitü Yönetim Kurulu Kararıyla kesinleşir. Ancak tez danışmanının, en geç üçüncü yarıyılın başına kadar atanması zorunludur. Ayrıca tez çalışmasının niteliği birden fazla tez danışmanı atanmasını gerektiriyorsa, ikinci tez danışmanı da atanabilir. Tez danışmanının öğretim üyeleri arasından seçilmesi gerekir. Ancak seçilecek ikinci tez danışmanının öğretim üyesi olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu kişinin doktora derecesine sahip olması yeterlidir.³⁴

Doktora programındaki bir öğrenci, tezini jüri önünde sözlü olarak savunmak zorundadır. Doktora tez jürisi, ilgili enstitü anabilim dalı başkanlığının önerisi ve Enstitü Yönetim Kurulu onayı ile atanır. Jüri, beş üyeden oluşur. Bu üyelerden üçünün öğrencinin Tez İzleme Komitesi'nde yer alan öğretim üyeleri arasından seçilmesi gerekir. En az bir üyenin ise başka bir yükseköğretim kurumundan seçilmesi zorunludur. Tez sınavı, tez çalışmasının sunulması ve bunu izleyen soru-cevap bölümünden oluşur. Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri, tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Tezi reddedilen öğrenciye, yeni bir tez konusu verilir.³⁵

³¹ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 21/b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

³² Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 21/c (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

³³ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 22/a (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

³⁴ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 20/a-b (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

³⁵ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, m. 24/d (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

Son olarak Yükseköğretim Kurulu'nun yüksek lisans ve doktora eğitiminin niteliğini artırmak amacıyla 21.01.2015 tarihinde “*Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkeler*” adı altında aldığı kararlara da değinmek gerekir.³⁶ Söz konusu kararlara göre, bir anabilim dalında doktora programı açılabilmesi için üniversite kadrosunda asgari toplam altı öğretim üyesinin bulunması gerekir. Daha önce beş öğretim üyesi yeterli kabul ediliyordu. Nitelikli bir hukuk öğretiminin gerçekleştirilebilmesi için doktorasını tamamlamış öğretim elemanı sayısının artırılması gerekir. Ancak bu ihtiyaç olgusunun “nitelik sınırlarını zorlamamasına” da dikkat edilmelidir. Bu nedenle doktora programlarının açılabilmesi için belirli sayıda ve unvanında öğretim üyesi koşulu, öğretimin kalitesini güvence altına almak açısından büyük bir önem arz etmektedir.³⁷ Yine daha önceden yabancı uyruklu öğretim üyeleri asgari öğretim üyesi arasında sayılmaz iken, Yükseköğretim Kurulu'nun 21.01.2015 tarihli kararı ile bir yabancı uyruklu öğretim üyesi de artık asgari öğretim üyesi kadrosu arasında sayılacaktır. Bu yenilik üniversitelerin uluslararasılaşmasına katkı sağlayacaktır. Söz konusu kararda lisansüstü eğitim-öğretim programı açılacak üniversitenin, asgari öğretim üyesi sayısının yanında, kütüphane ve laboratuvar gibi yönlerden gerekli yeterliliklere sahip olması da vurgulanmıştır.

Alınan kararlardan biri de, yüksek lisans ve doktora programlarında yer alacak öğretim üyelerinin tecrübesi ile ilgilidir. Buna göre yüksek lisans programında yer alacak öğretim üyelerinin en az iki yarıyıl bir lisans programında ders vermiş olması gerekir. Doktora programında yer alacak öğretim üyelerinin ise en az dört yarıyıl bir lisans ya da iki yarıyıl tezli yüksek lisans programında ders vermiş olması zorunludur. Bir öğretim üyesinin doktora programında tez yönetebilmesi için en az bir yüksek lisans tezi yönetmiş olması gerekir. Getirilen bu yenilikler ile doktorayı bitirdikten hemen sonra doktora dersi verme ve doktora tezi danışmanlığı yapma uygulamasına son verilmiştir.³⁸

Bir diğer yenilik de, yüksek lisans ve doktora tez danışmanlığı için üst sınır getirmesidir. Buna göre, öğretim üyeleri yüksek lisans ve doktora en fazla oniki öğrencinin tez danışmanlığını yapabilecektir. Ancak, bu sınırın düşürülmesine veya sadece ÖYP ve 35. madde kapsamında görevlendirilenler,

³⁶ Bkz. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56.

³⁷ Bkz. SARAÇ, M. A. Yekta, 29.12.2015 Tarihli Hukuk Fakülteleri Dekanları İle Yapılan Toplantının Konuşma Metni, s. 3. Bkz. http://www.yok.tr/documents/10279/21525786/YOK_Baskani_Prof_Dr_M_A_Sarac_Konusma_Metni.pdf

³⁸ Bkz. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56.

yabancı uyruklu öğrenciler, lisansüstü programdan ilişkisini kestirmedeği için programa kayıtlı gözükken ancak ilgili dönemde kayıt yenilemeyen öğrenciler ile aften yararlanarak geri dönenleri gerekçe göstererek %50 artırılmasına üniversite yetkili kurulları karar verir. Bir öğrenci veya tez için birden fazla danışman atanması durumunda, iki adet ortak danışmanlığı olan öğretim üyesi, bir adet danışmanlığa sahip sayılır.³⁹

Yükseköğretim Kurulu'nun aldığı kararlardan biri de, bazı üniversiteler tarafından uygulanan tez savunmasından önce öğrenci tarafından intihal programı raporu alma uygulamasının, tüm üniversiteler için zorunlu hale getirilmesidir. Buna göre yüksek lisans ve doktora öğrencileri, intihal programı raporunu okullarına teslim etmeden savunmaya giremeyecektir.

YÖK tarafından belirlenen yukarıdaki ilkelerden önce gerekli yeterlilikleri sağlayan ancak yukarıda yer alan asgari yeterlilikleri sağlayamayan lisansüstü programların, bu ilkelerin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içinde (2016-2017 Bahar Dönemine kadar) aranan yeni yeterlilikleri sağlaması gerekir. Aksi halde söz konusu lisansüstü programlara öğrenci alımı durdurulur. Ancak bu ilkeler, açılacak tezsiz yüksek lisans programlarını kapsamamaktadır. Söz konusu programlar, ilgili mevzuat çerçevesinde ayrıca yürütülür.⁴⁰

II. ALMANYA'DA HUKUK EĞİTİMİ

Öncelikle vurgulamak gerekir ki; Almanya, hukuk eğitiminde dünyanın önemli ülkelerinden biridir. Bu nedenle Türkiye'de, özellikle medeni hukuk, ticaret hukuku ve ceza hukuku alanlarında Alman Hukukunun etkileri hissedilmektedir. (ceza kanunu alman hukukundan etkilenmiştir ama oradan alınmamıştır, teorik tartışmalar göz önünde bulundurularak orijinal olarak formüle edilmiştir) (giriş cümleleri biraz hayranlık olarak algılanabilir)

A. Lisans Eğitimi

Almanya federal bir devlet olduğundan hukuk eğitimi, eyaletlerin kendi kanunlarına göre şekillenmiştir. Bu nedenle eyaletler arasında küçük de olsa bazı farklılıklar bulunmaktadır. Eyaletler, Yüksek Öğretim Kanunları ile hukuk eğitimi için geçerli olan temel ilkeleri belirlemekte, üniversiteler ise çıkardıkları yönetmeliklerle bu konuda somut düzenlemeler getirmektedirler. Dolayısıyla her üniversitenin kendine özgü bir eğitim sistemine sahip

³⁹ Bkz. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56.

⁴⁰ Bkz. http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik/-/journal_content/56.

olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Almanya’da hukuk eğitiminin sonunda yapılan devlet sınavları (Staatsexamen) bu eğitimin en karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.⁴¹

Almanya’da orta öğretimden sonra “Abitur” derecesiyle mezun olan öğrenciler üniversitede okuma hakkına sahip olmaktadır. Almanya’da Üniversiteye giriş sınav sistemi olmadığı için üniversiteler öğrencilerini lise diplomalarına göre kendileri seçmektedir. Lise bitirme sınavlarında (Abitur) alınan notlar öğrencilerin üniversiteye kabulü açısından önemlidir. Ancak Almanya’da hukuk fakültelerine kabul almak çok zor olup, sınavlarda en başarılı olan öğrenciler hukuk fakültelerinde okuma hakkı kazanmaktadır. Hukuk fakültelerinde yaz ve kış dönemlerinden birinde eğitime başlamak mümkündür. Eğitim süresi ortalama 8 dönemden oluşmaktadır. Hukuk eğitimi, Temel Eğitim (Grundstudium) ve Ana Eğitim (Hauptstudium) şeklinde ikiye ayrılır. Temel bilgilerin verildiği Temel Eğitim, dört dönem sürmekte ve genellikle bir ara sınav (Zwischenprüfung) ile sona ermektedir. Bu ilk dört dönem süresince hem sınavlardan geçip belli kredileri toplamak, hem de tatillerde ödevler (Hausarbeit) yapmak gerekmektedir. Bu ödevler daha çok öğrencilere verilen bir olayın çözülmesini, ulaşılan bu çözüm ve hukuki yolları hakkında yazılan bir rapordan oluşmaktadır. Ayrıca tatillerde dört hafta sürecek olan üç çeşit mesleki staj yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu stajlardan biri, bir avukatın yanında, diğeri alanına göre bir mahkemede ve bir diğeri ise herhangi bir kamu idaresinde yapılabilir.

Eğitimin ikinci döneminde (Ana Eğitimde) ise, uzmanlaşma ve derinleşmeye yönelik bilgiler öğrenilir. Eğitim süresince alınması gereken dersler yanında, öğrencilere ceza hukuku, kamu hukuku (Türkiye sisteminde genel kamu hukuku ve anayasa alanlarını kapsar) ve özel hukuk dallarında 20-25 sayfalık ödevler de verilir. Ara sınavlar (Zwischenprüfung) döneminde küçük krediler (Kleine Scheine) toplanırken, bu dönemde büyük krediler (Große Scheine) toplanmaktadır. Bu dönemde de sınavlara girilir ve tatillerde ödevler yapılır. Ancak bu aşamada yapılan ödevlerin içeriği daha kapsamlıdır. Bu ödevler sayesinde hukuk fakültesi öğrencileri mahkeme kararlarını araştırıp, konularıyla bağlantılı olanları bulmayı, şerhlerden (Kommentar) yararlanarak çalışmayı öğrenirler. Bu nedenle Almanya’nın hukuk fakültesi kütüphanelerinde öğrenciler, ellerinde dergi ve kitaplarla birlikte fotokopi makineleri önünde kuyruklar oluşturmakta ve kütüphaneler gece saat 12:00 ye kadar açık olmaktadır.

⁴¹ Aynı yönde OĞUZ, 2003, s. 20.

Öğrencilere dönem başına bir ders için üç sınava girme imkânı sunulmaktadır. Örneğin bir öğrenci Ticaret hukuku dersinin kredisini (großSchein) almak istiyorsa, bu üç sınavdan en az ikisine girmeli ve en az bir tanesinden başarıyla geçmelidir. Ayrıca tatilde aynı dersin kapsamında verilen ev ödevini (Hausarbeit) yapmak zorundadır. Öğrencilere Temel Eğitim (Hauptstudium) dönemi için süresiz zaman sunulmaktadır. Ancak bu dönem, vasat bir hukuk öğrencisi için ortalama iki veya üç dönem sürmektedir. Öğrenci bu dönemde başarısız olursa Almanya'da hukuk okuma şansını yitirmektedir.

Temel Eğitimden (Hauptstudium) sonra, birinci devlet sınavına (Erstes Juristisches Staatsexamen) girilir. Birinci devlet sınavı da eyalete göre farklılık arz edebilmektedir. Ancak kural olarak üç özel hukuk, iki kamu hukuku ve bir ceza hukuku alanında olmak üzere toplam altı tane beş saatlik yazılı sınavın başarıyla verilmesi gerekmektedir. Bu sınavlardan 18 üzerinden en az 3,75 ortalama puan elde eden öğrenciler sözlü sınava katılmaya hak kazanırlar. Daha sonra bütün hukuk eğitimini kapsayan asgari süresi 45 dakika olan sözlü sınavından en az 4 puan alan öğrenciler üniversite hukuk eğitimini başarıyla tamamlamış ve devlet sınavını geçmiş sayılırlar. Hukuk öğrencilerinin devlet sınavına iki kez girme hakkı bulunmaktadır. Adayların yaklaşık % 40'ı birinci hakkında başarısız olurken, başarısız olan bu adayların yarısı ise ikinci hakkında da sınavı kazanmamaktadır.⁴² (halen böyle mi, bunu biliyorsak örneğin şeklinde, bugünün bilinmediği ifade edilebilir)

Almanya'da hukuk eğitiminde son yıllarda yapılan reformla devlet sınavı (Staatsexamen) modeli çerçevesinde ağırlıklı alan (Schwerpunktbereich) getirilmiştir. Ağırlıklı alan uygulaması, seçmeli derslerin yerini almıştır. Kanun koyucu bu terimi bilinçli olarak seçerek seçmeli ders terimi yerine geçirmiştir. Ancak seçmeli dersler, zorunlu derslerden oluşan eğitim programında tamamlayıcı rol oynarken, ağırlıklı alan kavramı, zorunlu derslerle bağlantılı olarak derinlemesine bilgi edinme ve disiplinlerarası ve uluslararası ilişkilerin daha iyi kavranması amaçlarına hizmet etme düşüncesini daha iyi ifade etmektedir.⁴³ Toplam bitirme notunun % 30'unu ağırlıklı alan derslerinden alınan notlar, klasik devlet sınavı da diğer % 70'ini oluşturmaktadır.

Birinci devlet sınavına hazırlananlar Türkiye'de olduğu gibi repertorium denen dersanelere devam etmektedir. Bu dersanelerde derslerin uygulamalı tekrarı yapılmaktadır. Dersler genellikle avukatlar tarafından verilmektedir. Birinci devlet sınavına iki defa girme hakkı bulunmaktadır. Ancak derslerini

⁴² Bkz. . Bkz. <http://www.zeit.de/studium/hochschule/2013-04/staatsexamen-jura-beratung>. Erişim tarihi, 05.02.2016.

⁴³ OĞUZ, 2003, s. 22.

8 dönemden önce bitirip sınava giren bir öğrenciye teşvik amacıyla üç sınav hakkı verilmiştir. Birinci devlet sınavını geçemeyen bir öğrenci hukuk fakültesinden mezun olamamış sayılır. Başka bir hukuk fakültesine geçiş yapması mümkün olmadığı gibi, hukukçu olarak hâkim, savcı, avukat, noter, devlet memuru olması da mümkün değildir. Bu kişiler sadece bazı şirketlerin iç bölümlerinde hukuki bilgi gerektiren alanlarda çalışabilirler. Ancak son yıllarda yapılan yasal değişikliklerden sonra sulh hukuk mahkemeleri, iş mahkemeleri ve vergi mahkemeleri nezdinde hukuki danışmanlık yapabilmek için avukat olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Dolayısıyla hukuk bakalorya (Bachelor of Laws) diplomasına sahip kişiler çalıştıkları şirketlerin yasal vekili olarak zikredilen mahkemeler nezdinde hukuki danışmanlık yapabilir ve onları temsil edebilirler.

Birinci devlet sınavını (Erstes Juristisches Staatsexamen) kazanan kişiler iki yıl süren bir staj yapar. Staj özel hukuk mahkemeleri, savcılık, idari birimler ve avukat bürolarında altışar ay süreyle yapılır. Almanya’da hâkimlik, savcılık, avukatlık gibi tüm hukuk meslekleri için aynı ve tek bir staj şekli vardır. Yani stajyer avukat veya stajyer hâkim yoktur. Sadece stajyer hukukçu vardır. Stajyerlere staj yaptıkları eyalet bütçesinden aylık 800 – 900 Euro maaş ödenir. “Rechtsreferendariat” adı verilen 2 yıllık staj döneminde kişi “Diplom Jurist” (diplomalı hukukçu) unvanını taşır. Staj yapan adaylara Rechtsreferendar/in denir. Ancak ikinci devlet sınavına girip sınavı kazanamayan bir kişi avukatlık, hakimlik ve savcılık yapamaz. İsterse danışmanlık gibi hukuk mesleğiyle bağlantılı herhangi bir işte çalışabilir.

İkinci Devlet Sınavı dört özel hukuk, iki kamu hukuku ve iki ceza hukuku alanından olmak üzere toplam sekiz adet beşer saatlik yazılı sınavından oluşur. Bu sınavı en az 3,75 puanla başaran stajyerler sözlü sınava katılmaya hak kazanır. Sözlü sınavdan da en az dört puan alan artık tam hukukçu (Volljurist) sayılır. İkinci devlet sınavını geçenler Eyalet Adalet Bakanlıklarına hakim ve savcılık için başvurur. Adalet bakanlıkları kendi kriterlerine göre, özellikle birinci ve ikinci devlet sınavlarında alınan puanlara göre hâkimliğe/savcılığa kabul eder. İkinci devlet sınavından daha düşük puan alanların serbest avukatlık yapma hakları bulunmaktadır.

Yabancı öğrencilerin Almanya hukuk eğitimine başlamaları için dil yeterlilik sınavını (Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang/DSH) kazanması gerekir.

B. Yüksek Lisans ve Doktora Eğitimi

Almanya'da Yüksek lisans eğitimi alan ve bu bağlamda devlet sınavını başaran bir kişi yüksek lisans yapmaksızın doğrudan doktora başlayabilmektedir. Ancak öğrenci, isterse hukuk yüksek lisansı (LLM) da yapabilir. Hukuk yüksek lisansındaki sistem Türkiye'deki sisteme benzerdir.

Ancak Almanya'da 1999 yılında başlayan Bolonya (Bologna) süreci⁴⁴ nedeniyle 2002 yılından itibaren bazı üniversitelerde yeni Bakalorya (Bachelor) ve Master sistemi bulunmaktadır. Buna göre Lisans (Üniversite Öğrenimi/Bachelor) altı dönem ve Yüksek Lisans (Master) da dört dönem sürmektedir. Ancak Almanya'da Bolonya sürecine ve bu çerçevede bakalorya modeline en fazla direnci hukuk fakülteleri göstermiştir. Bununla birlikte, bazı hukuk fakülteleri klasik modellerinin içine bakalorya eğitimini ilave etmektedir. Dolayısıyla öğrenci bazı şartları yerine getirdiğinde (sınav, dönem ödevi vb.) bakalorya diplomasını elde etmekte, ancak üniversite eğitimine devam ederek devlet sınavına katılmaktadır. Örneğin Potsdam Hukuk Fakültesinde 2013/2014 eğitim öğretiminden itibaren öğrenciler isterse üç yıllık eğitimden sonra Bachelor diplomasını alıp aynı fakültede veya başka bir fakültede master yapabilir. Ya da üç yıllık eğitimden sonra eğitime devam edip devlet sınavlarına girebilir.

Genel itibariyle yüksekokullarda sunulan bakalorya programlarında hukuk fakültelerinden farklı olarak hukuk ile başka bir disiplin kombine edilmektedir. Bunun en yaygın örneği, ekonomi hukuku lisans programlarıdır. Bu bağlamda hukuk ve işletme alanlarına dair temel bilgiler verilmektedir. Örneğin Mannheim Üniversitesi'nde 2009 yılından bu yana sunulan hukuk bakalorya programında öğrenciler özel hukuk "Schein"larını, bütün kredilerin 1/3'üne tekabül eden işletme sınavlarını ve özel hukuk alanındaki sınavlarını başarıyla tamamlayıp bakalorya diplomasını almaya hak kazanmaktadırlar. Bu programın ardından doktora eğitimine devam etmek isteyen öğrencilerin en iyi %5 arasında olmaları şartı aranmaktadır. Ancak bakalorya başlı başına 'Volljurist' derecesini elde etme ve avukatlık, hâkimlik ve savcılık mesleklerini icra etme hakkı vermemektedir. Dolayısıyla söz konusu meslekleri icra etmek isteyen herkes, öncelikle birinci devlet sınavından en az dört puan almak, iki yıllık staj yapmak ve ikinci devlet sınavını başarmak zorundadır.

⁴⁴ 1998 yılında Sorbonne'da toplanan İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya milli eğitim bakanlarının yayınladığı Sorbonne Bildirgesi'yle tohumu atılan oluşum, bir sene sonra 29 Avrupa ülkesinin katılımıyla Bologna süreci adını almıştır. Türkiye ise bu sürece 2001 yılında katılmıştır. Hâlihazırda toplam 47 ülke bu oluşumda yer almaktadır.

Almanya’da birinci devlet sınavını kazanan kişiler yüksek lisans yapmadan doğrudan doktora öğretimine başlayabilir. Doktora öğretimine başlamadan önce doktora yapacağınız konuda uzman olan ve doktora çalışmalarınızda size danışmanlık yapan bir profesör seçmelisiniz. Almanya’da bu danışman profesör için “Doktorvater” veya “Doktormutter” adı veriliyor. Danışmandan kabul aldıktan sonra Üniversite bünyesindeki Akademisches Auslandsamt (yabancı öğrenciler için Akademik İşlemler Bürosu) ile resmi işlemlere başlamanız gerekmektedir.

Doktoraya başlamak için yeteri derecede Almanca dil bilgisine sahip olmak gerekir. Bunun için dil yeterlilik sınavını (DSH (Deutsche Sprachprüfung für den Hochschulzugang) kazanmak gerekir.

Almanya’da doktora öğretimi genel olarak sadece tez aşamasından oluşmaktadır. Bu nedenle Doktora danışmanı tez aşamasında çok önemli bir yere sahiptir. Doktora çalışması için kesin olarak belirlenmiş bir zaman dilimi bulunmamaktadır. Yaklaşık iki yıl sürmektedir.

III. DİPLOMALARIN DENKLİĞİ

Yurtdışında eğitim almaya karar veren öğrenciler ve velilerin ilk aklına gelen soru “Üniversitesin YÖK denkliği var mı üniversite YÖK tarafından tanınıyor mu” sorusudur. Ancak bir üniversitenin YÖK tarafından tanınması ile o üniversiteden alınan diplomanın denkliği çok farklı anlamlara gelmesine konuları oluşturmasına rağmen öğrenciler tarafından bu ayrım genellikle bilinmemektedir. Yurt dışında okunan üniversitenin fiziki yapısı, kadro yapısı, eğitim uygulamaları vb. kriterler incelenerek bu üniversitenin üniversite vasfı taşıyıp taşımadığına karar verilir. Devlet üniversiteleri ile belli bir süre eğitim vermiş olan özel üniversiteler kural olarak YÖK tarafından tanınır.

Denklik tanımadan çok farklıdır. Yurt dışındaki üniversitede eğitiminiz süresince almış olduğunuz zorunlu derslerin ve içeriklerinin, Türkiye’de aynı bölümün zorunlu dersleri, içerik ve yoğunluklarıyla uyumlu olması halinde YÖK tarafından denklik belgesi verilir. Bu uyumun olmaması halinde ise, eksik görülen dersleri Türkiye’de bir üniversitede almanız ya da denklik sınavına girmeniz istenebilir. Hukuk mezunları için denklik sınavı yapılmamakta, fark dersleri alma uygulaması geçerlidir. Örneğin bir devlet üniversitesi ve çok iyi bir üniversite olan Köln Üniversitesi’nin YÖK tarafından tanındığı kuşkusuzdur. Ancak Köln Hukuk Fakültesi’nin diplomaları Türkiye’deki hukuk diplomalarına doğrudan denk kabul edilmemektedir. Bu Fakülteyi bitiren kişi YÖK tarafından belirlenen fark dersleri Türkiye’deki bir fakültede almadığı sürece diploması denk kabul edilmemektedir.

Halen geçerli olan mevcut mevzuata göre Almanya'da hukuk fakültesini bitiren kişiler denklik için YÖK'ün Denklik Birimine başvurmuşlardır. Denklik Birimi, sunulan belgeleri inceledikten sonra bütün belgelerin mevcut olduğu sonucuna varırsa, kişinin dosyasını hukukçu beş öğretim üyesinden oluşan Denklik Hukuk Komisyonuna sunmaktadır. Yaklaşık ayda bir toplanan komisyon adayın hukuk eğitimi süresince aldığı derslerin kredisi ve içeriğini inceler. Denklik başvurusunda bulunan bir kişi Almanya'da devlet sınavını kazansa bile diplomasının denk sayılması için Denklik Hukuk Komisyonu tarafından belirlenen fark derslerini Türkiye'deki herhangi bir hukuk fakültesinde alması gerekir. Ancak bu derslerin sınavlarını başardıktan sonra diploması Türkiye'deki hukuk diplomasına denk sayılır. (uyuma dikkat çekmek istedim)

Yurt dışında hukuk okumak isteyen kişilerin mutlaka bilmesi gereken diğer bir husus da, YÖK Genel Kurulu tarafından denklikle ilgili alınan 12.02.2015 tarihli karardır. Söz konusu karar göre, ortaöğrenimini Türkiye'de tamamlayan ancak hukuk alanında yurtdışında eğitim almak isteyen öğrencilerin 2015-2016 eğitim öğretim yılı itibarıyla eğitime başlayacakları yıl ÖSYM tarafından yapılan LYS'ye girerek ilk 150 bin içinde yer almaları gerekmektedir. Ancak yurt dışında eğitime başladığı yıl CWTS Leiden Ranking Academic Ranking, Academic Ranking of World Universities (Shanghai) ve University Ranking by Academic Performance (URAP) tarafından yapılan dünya üniversite sıralamalarında ilk beşyüz içerisine giren üniversitelerde okuyanlar için ilk yüzellibin arasına girme şartı bulunmamaktadır.

ÖSYS Kılavuzunda yer alan diğer alanlarda en az Türkiye'deki programlara yerleşen en son öğrencinin almış olduğu puanı almaları; ÖSYS Kılavuzunda yer almayan alanlarda eğitim alacakların ön lisans programları için herhangi bir puan türünde en az 140, lisans programları için herhangi bir puan türünde en az 180 puan almaları gerekmektedir.

Adalet Meslek Yüksekokulu mezunu olup da yurtdışındaki hukuk fakültelerine LYS'de ilk 150 bin içindeki puanı almadan kayıt yaptıran öğrencilerin mezuniyetleri sonrasında denklik işlemleri yapılmayacaktır.

Söz konusu YÖK kararında Halen hazırlık sınıfında eğitim alanlar dâhil olmak üzere yurtdışındaki yükseköğretim kurumlarına 2015-2016 eğitim öğretim yılından önce kayıt yaptırmış olan öğrencilerin Yükseköğretim Genel Kurulunun 12/02/2015 tarih ve 2015.2.48 sayılı kararından etkilenmeyecekleri belirtilmiştir.

IV. HUKUK EĞİTİMİ VE DİPLOMALARIN DENKLİĞİ KONUSUNDAKİ SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bugün, küreselleşme nedeniyle tüm dünya insanları birbirlerine çok daha fazla yaklaşmıştır. İnsanlar arasında sosyal, ticarî, ekonomik ve daha pek çok farklı nitelikte hukukî uyumsuzluklar görülmektedir. Dili ve hukuk sistemi yerel olmaktan çıkan bu yeni uyumsuzlukların çözüme kavuşturulması için hukukçuların donanımlı ve yetkin olmaları, bunun için de çok iyi bir hukuk eğitiminden geçmiş olması gerekir.⁴⁵

Türkiye’de son yıllarda açılan hukuk fakültelerinin akademik kadroları ve fiziki imkânları ne yazık ki yetersizdir. Öncelikle hukuk fakültesi açılması zorlaştırılmalıdır. Hukuk fakültesinin açılması ciddi fiziki koşullara bağlanmalı, ciddi bir kütüphane ve kampüsü olmayan, özellikle yeterli akademik kadroya sahip olmayan üniversiteler hukuk fakültesi açmamalıdır.⁴⁶

Hukuk fakültelerindeki sayısal büyümeye kalitenin eşlik etmesi gerekir. Bu nedenle hukuk fakültelerine girişte baraj şartının (ilk 150.000’e girme şartı) getirilmesi olumlu bir gelişmedir. Nitekim bu kararı almadan önceki yılda, ilgili puan türünde hukuk fakültesine 365.000 inci sıradan giren öğrenci ile 1.500 üncü sıradan giren öğrenci aynı sınıfta eğitim görmekteydi. Bu iki öğrencinin aynı sınıfta aynı müfredatı aynı hoca ile almasının, eğitim öğretimin niteliğine zarar verici bir durum olduğu kuşkusuzdur.⁴⁷ Ancak kanaatimizce hukuk fakültelerine getirilen baraj sınırı yeterli değil, sınırın 100.000 şeklinde belirlenmesi daha uygun olacaktır.

Hukuk eğitiminde teorik ile pratik hukuk arasındaki bağlar güçlendirilmelidir. Teoriden çok pratiğe yönelik eğitimler verilmelidir. Özellikle günümüzde internetin çok yaygın ve etkin kullanılması nedeniyle hukuk kaynaklarına ulaşmak çok kolay ve kısa sürede mümkündür. Bu nedenle öğrencilere bütün ayrıntılı teorik bilgileri öğretmek yerine, mevzuat, içtihat, doktrin gibi hukukun bilgi kaynaklarına nasıl ulaşılacağıının öğretilmesi gerekir. Bu kapsamda hukuk fakültelerinin birinci veya ikinci

⁴⁵ GÜRAN, Sait, Hukuk Fakültelerinde Öğretim; Yönetimin Değerlendirilmesi, Programın Analizi, Kadrolar ve Öğrenci Profili, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, **TBB**, (2003), s. 85.

⁴⁶ Türkiye’de hukuk fakülteleri sayıları, öğrenci kontenjanları ve öğretim üyesi sayıları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRAG, Fahrettin/ÇİFTÇİ, Hasan, Türkiye’de Hukuk Fakülteleri ve Hukuk Eğitimi, **TBB**, 2010 (91), s. 257 vd.; ÖZTOPRAK SAĞIR, 2010, s. 44.

⁴⁷ SARAÇ, s. 2.

sınıfı müfredatına “Araştırma Yöntemleri” adında bir dersin konulması uygun olacaktır.⁴⁸

Bir çelişki gibi görünen uzmanlaşma ve bütünleşme, detayın bilgisiyle genelin bilgisi arasında bir köprünün kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Hukuk alanında bu köprünün kurulabilmesi için Öncelikle felsefe, sosyoloji gibi genel derslerin iyi bir şekilde verilmesi, bilahare hukuk felsefesi vs gibi derslerin verilmesi yerinde olur. Siyaset bilimi, siyaset felsefesi gibi dersler ciddi bir şekilde alınmadan, anayasa hukuku dersinin verilmemesi gerekir. başta hukuk felsefesi olmak üzere; hukuk sosyolojisi, hukuk metodolojisi, genel hukuk teorisi, genel kamu hukuku, hukuk tarihi ve kriminoloji gibi pratik yararı da yadsınamayacak olan teorik derslerin kredilerinin yükseltilmesi gerekir.⁴⁹ (Öncelikle felsefe, sosyoloji gibi genel derslerin iyi bir şekilde verilmesi, bilahare hukuk felsefesi vs gibi derslerin verilmesi yerinde olur. Siyaset bilimi, siyaset felsefesi gibi dersler ciddi bir şekilde alınmadan, anayasa hukuku dersinin verilmemesi gerekir. Bu anlamda, genel kamu hukuku derslerinin yerinin de tartışılması lazım). (Ayrıca öğrenci sayılarının makul düzeylere çekilerek, her bir öğrenciye mezun olmadan en azından bir dersten ciddi bir seminer çalışmasının yaptırılmasını da uygun olacaktır. n uygun olacağını düşünüyorum.)

Burada Yükseköğretim Kurulu tarafından 23.07.2015 tarihinde çıkarılan Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği'ne⁵⁰ de değinmekte fayda vardır. Söz konusu Yönetmelik ile lisans eğitiminde son yıllarda gerçekleşen yatay, sayısal büyümeye, nitelik ve kalite açısından da büyümenin eşlik etmesi amaçlanmıştır. Bu Yönetmelik, yükseköğretim kurumlarının eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetleri ile idarî hizmetlerinin iç ve dış kalite güvencesi, akreditasyon süreçleri ve bağımsız dış değerlendirme kurumlarının yetkilendirilmesi süreçlerini ve bu kapsamda tanımlanan görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin esasları düzenlemektedir.⁵¹ Söz konusu Yönetmeliğin 9. maddesi uyarınca, “*Yükseköğretim Kurumları, kendi kurumlarında uygulanacak iç ve dış kalite güvence sisteminin kurulması ve işletilmesi ile iç ve dış değerlendirme sürecinin bu konuda hazırlanacak uygulama esasları kapsamında yürütülmesini sağlamakla yükümlüdür.*” Aynı Yönetmeliğin 10. maddesi uyarınca ise, Yükseköğretim Kurumları, eğitim-öğretim ve araştırma

⁴⁸ GÖZLER, 2008, s. 3030.

⁴⁹ SARAÇ, s. 5.

⁵⁰ Bkz. RG, Tarih, 23.07.2015, Sayı, 29423).

⁵¹ Bkz. Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği, m.1 (RG, Tarih, 23.07.2015, Sayı, 29423).

faaliyetlerini ve bunları destekleyen idarî hizmetlerin tümünü içine alacak şekilde stratejik plan ve yıllık olarak, performans programı ve faaliyet raporu ile bütünleşik yapıda bir iç değerlendirme raporu hazırlamak zorundadır. Ancak Yükseköğretim Kurumları, kendi kurumlarında uygulanacak iç ve dış kalite güvence sisteminin kurulması ve işletilmesi yanında en az beş yılda bir, Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından yürütülecek periyodik bir kurumsal dış değerlendirme süreci kapsamında değerlendirilmekle yükümlüdürler.⁵² Yükseköğretim kurumlarının dış değerlendirilmesi, bizzat Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu değerlendirme, Kurulun tanıdığı veya görevlendirdiği dış değerlendiriciler veya Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından Kalite Değerlendirme Tescil Belgesi yetkisi almış bağımsız kurumlarca gerçekleştirilir.⁵³

Kalite Kurulu son yıllarda yükseköğretimde kalite adına getirilen en önemli yeniliktir. Bu uygulama ile Yükseköğretim Kurulu kendi kararları ile vücut bulmuş olan eğitim öğretim ile ilgili hüküm vermeyi, karar alma süreçleri bakımından bağımsız çalışabilen bir Kurula devretmeyi amaçlamıştır.⁵⁴ Söz konusu bu Kurulun faaliyete başlaması ile birlikte Türkiye’de hukuk eğitiminde nitelik ve kalitenin artacağı kuşkusudur. Bu nedenle bu uygulamanın en kısa süre içinde etkin bir şekilde başlaması gerekir.

Dikkate alınması gereken bir husus da, hukuk fakültelerinde uygulanan eğitimin istenen sonuçları verebilmesi, lise eğitiminin kalitesine de bağlıdır. Kaliteli bir hukuk fakültesi için kaliteli öğrencileriniz olmalıdır. Kaliteli öğrenciler iyi fakülteye gelirken, kaliteli fakülteler de kaliteli öğrencilerle mümkündür. Ancak Türkiye’de lise eğitiminin birçok sorunlarının olduğu kuşkusuzdur. Günümüzde lise eğitimi, tamamen üniversite sınavını kazanmaya yönelik bir program olarak düşünülmüştür. Lise öğrencileri, üniversite sınavını kazanmak için okulda, dershanede ve evde günde belli sayıda test sorusu çözmeye odaklanmaktadır. Test sınavında başarılı olan öğrenciler hukuk fakültesine girmektedir. Ortaöğretimde sürekli test çözen öğrenciler hukuk fakültesine başladıklarında tamamen farklı bir öğrenim modeliyle karşı karşıya kalmaktadır. Bugüne kadar hiç kullanmadığı ve dolayısıyla geliştiremediği muhakeme yeteneğini kullanması kendisinden istenmekte ve

⁵² Bkz. Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği, m.12 (RG, Tarih, 23.07.2015, Sayı, 29423).

⁵³ Bkz. Yükseköğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği, m.12 (RG, Tarih, 23.07.2015, Sayı, 29423).

⁵⁴ SARAÇ, s. 3.

hukuki bir sorunu çözmesi beklenmektedir. Bu nedenle liselerin eşit ağırlık bölümlerinin son sınıfına mantık, sosyoloji, psikoloji, edebiyat ve hukuk tarihi gibi dersler konulmalı ve bu derslerin sınavı klasik şekilde yapılmalıdır. Uzun vadede de üniversiteye giriş sınavının da aynı şekilde sadece klasik olması gerekir.

Hukuk fakültelerinde öğrencilerin belli bir alan ya da alanlarda uzmanlaşmasını sağlayacak şekilde seçimlik dersleri belirleme imkânı sağlanmalı ve seçimlik derslerin belli bir alandan seçen öğrenciye diplomasına ek olarak ilgili alanın sertifikası da verilmelidir. Böylece öğrencilerin fakülte aşamasında belli bir konuda uzmanlaşması sağlanmış olur. Ayrıca üniversite giriş sınavında hukuk fakültesini tercih eden öğrenciler, hangi hukuk fakültesinin hangi alanlarda daha iyi olduğunu, hangi alanlarda uzmanlık sertifikası verdiğini bilerek tercih yapmış olacaktır.

Hukuk eğitiminde öğrencilerin uygulamayı görerek yetiştirilmeleri önemlidir. Yaz dönemlerinde öğrencilere mahkemeler ve avukatlar nezdinde staj yapma zorunluluğu getirilebilir. Özellikle son sınıf öğrencileri için “Pratik Hukuk” adında bir dersin seçimlik ders olarak değil, zorunlu bir ders olarak okutulması gerekir.

Lisansüstü eğitim yetkisi Enstitülerden alınarak fakültelere verilmelidir. Böylelikle lisansüstü eğitim hem daha sağlıklı yapılabilecek, hem enstitülerden kaynaklanan bürokratik işlemler son bulacaktır. Ayrıca Yükseköğretim Kurulu'nun yüksek lisans ve doktora eğitiminin niteliğini artırmak amacıyla 21.01.2015 tarihinde “Lisansüstü Eğitim-Öğretim Programı Açılması ve Yürütülmesine Dair İlkeler” adı altında aldığı kararların etkin bir şekilde uygulanması büyük bir önem arz etmektedir.

Hukuk diplomalarının denkliği konusunda da mevzuatta bazı değişiklikler yapılmalıdır. Özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile eğitim kalitesi çok iyi olan diğer bazı ülkelerin hukuk fakültelerinden mezun olanlar, YÖK Denklik Hukuk Komisyonu tarafından belirlenecek az sayıda fark dersleri alması şartıyla, Türkiye'de yüksek lisans yapabilmelidir. Buna karşılık hakimlik, avukatlık ve noterlik gibi meslekler için daha fazla fark dersin alınması öngörülebilir. Bir başka ifadeyle yüksek lisans ve hukuk mesleklerine kabul açısından tek bir denklik uygulaması yerine iki farklı denklik işlemi yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arslan, R./Taşpınar, S., Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de ve Avrupa’da Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Yetiştirilmesi ve Türkiye’nin Bu Gelişmelerden Etkilenmesi, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2004, S. 53 (1), s. 1 vd.

Atay, Cevdet, “**Hukuk Öğretimi ve Hukukçu Eğitime Bakış Sorunları ve Çözüm Önerileri**”, ww.cu.edu.tr/insanlar/mceker/hukuk%20fakultesi/cevdetatay.doc (erişim tarihi: 01.12.2015).

Aydın, Oğuz Gökhan; “Gelenekten Geleceğe” Türkiye’de Hukuk Eğitimi, **TAAD**, Yıl:6, Sayı:21 (Nisan 2015), s. 639 vd.

Aydın, Öykü Didem, “**Hukuk Öğrenimi, Bir Türk Alman Karşılaştırması**”, http://www.turkhukusitesi.com/makale_1066.htm (erişim Tarihi: 01.12.2015).

Aydın, Yasemin Kaya; “**Dünya’da ve Türkiye’de Avukatlık Stajı ve Stajyer Avukatların Sorunları**”, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2009-1/11.pdf> (erişim tarihi: 21.01.2016).

Demirağ, Fahrettin/Çiftçi, Hasan, Türkiye’de Hukuk Fakülteleri ve Hukuk Eğitimi, **TBB Dergisi**, 2010 (91), s. 257 vd.

Gözler, Kemal, “Küreselleşme Sürecinde Hukuk Eğitimi”, **Legal Hukuk Dergisi**, Yıl 6, Sayı 69, Eylül 2008, s. 3029.

Güner, Semih, Avukatlık Stajı ve Stajyerlerin Eğitimi, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi **TBB Dergisi**, 2003, s. 192 vd.

Güran, Sait, Hukuk Fakültelerinde Öğretim; Yönetimin Değerlendirilmesi, Programın Analizi, Kadrolar ve Öğrenci Profili, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, **TBB Dergisi**, s. 85 vd.

Gürseler, G./Yıldırım, S./Besler, B.; Avrupa’da Avukatlık Mesleğine Giriş ve Meslek İçi Eğitim, Uluslararası Boyutuyla Hukuk Eğitimi ve Avukatlık Mesleğine Giriş Sempozyumu, **TBB**, 2008, s. 161 vd.

İpek Akbulut, Hava/Şahin, Çiğdem/Çepni, Salih, Doktora Tez Sürecinde Karşılaşılan Problemlerin Belirlenmesi: Eğitim Fakültesi Örneği, **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, 20 (2013), s. 50 vd.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği (Resmi Gazete Tarihi: 01.07.1996 Resmi Gazete Sayısı: 22683).

Mısır, H./Kardelen, F./Seğmen, A./İşlekel, Z./Üler, Y./Kılıç, H. Avrupa'da Avukatlık Mesleğine Giriş ve Meslek İçi Eğitim, Uluslararası Boyutuyla Hukuk Eğitimi ve Avukatlık Mesleğine Giriş Sempozyumu, **TBB (2008)**, s. 209 vd.

Oğuz, Arzu; Hukuk Eğitimindeki Son Gelişmeler ve Karşılaştırmalı Hukukun Hukuk Eğitimindeki Rolü, **AÜHFD, 2003**, s. 20 vd.

Öztoprak Sağır, Meral, Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi, **Türkiye Barolar Birliği Araştırma Raporu, Ankara 2010**, s. 11.

Pekcantez, H., Hukukta Aktif Eğitim, Hukuk Öğretimi ve Hukukçunun Eğitimi, **TBB Dergisi, 2003**, s. 109 vd.

Saraç, M. A. Yekta, 29.12.2015 Tarihli Hukuk Fakülteleri Dekanları İle Yapılan Toplantının Konuşma Metni, http://www.yok.tr/documents/10279/21525786/YOK_Baskani_Prof_Dr_Sarac_Konusma_Metni.pdf

Prof_Dr_Sarac_Konusma_Metni.pdf

Uyumaz, Alper/Erdoğan, Kemal, Karşılaştırmalı Hukukta ve Türk Hukukunda Hukuk Eğitimi ve Hukuk Kliniği, **AÜHFD, 64 (2) 2015**, s. 498 vd.

Yüksek Öğretim Kalite Güvencesi Yönetmeliği, Resmi Gazete, tarih, 23.07.2015, sayı, 29423).